

A sikertelenek lázadása

VISSZHANG - LVII. évfolyam, 16. szám, 2013. április 19.

A Vízvári Bélától érkezett válaszirásból (*Hogyan élünk?, ÉS, 2013/15., ápr. 12.*), melyben a szerző a Pogátsa Zoltán cikkéhez fűzött megjegyzéseimre (*A magyar útfüggőség, ÉS, 2013/9., márc. 1.*) reagál, négy állításra térek vissza.

Elsőként Churchilllel válaszolok arra a záró kérdésére, hogy ha már a rendszerváltáskor is tisztában voltam a magyar útfüggőség problémájával, akkor miért „tetszettem” kapitalizmust csinálni. Ismert, hogy kapitalizmus, verseny nélkül nincs demokrácia, a jólétnek még a reménye sincs meg. Annak ellenére gondoltam úgy, a rendszerváltáskor is, hogy kapitalizmust kell csinálni, a hanyatló, egyre rosszabb növekedést, egyre nagyobb eladósodást produkáló, a szabadságot csak félve-részlegesen adogató, majd visszavonó szocializmus helyett, hogy a kapitalizmusban sincs garancia az egyenes vonalú, töretlen fejlődésre, hogy lehetnek visszaesések és válságok, hogy az egyenlőtlenségek nőni fognak, mert ez az egyetlen modern kori rendszer, amely működik. Ahogy Churchill a demokráciáról mondta: *„A demokrácia a legrosszabb kormányzási forma - nem számítva az összes többit, amellyel az emberiség időről időre megpróbálkozik.”*

Én nem ismerek olyan elméleti vagy gyakorlati tapasztalatokat elemző írást, amely szerint a gazdaság korábbi időszakának tényeit tartalmazó *idősorra illesztett lineáris trendvonalhoz* kellene igazodnia a gazdaság jövőbeli növekedésének, fejlődésének is. Ha ez így lenne, akkor mindenki ilyen rendszert szeretne „csinálni”, akkor a kapitalizmusban nem lennének válságok, ha ez így lenne, akkor a rendszerváltást megelőző időszakban nem esett volna vissza a gazdasági növekedés üteme, ami az akkori politikai vezetést engedményekre, reformokra készítette. A rendszerváltás előtti években a GDP meglehetősen bizonyossággal tartott lefelé (1986: 99,5 százalék; 1987: 103,2 százalék; 1988: 98,5 százalék; 1989: 96,6 százalék - előző év = 100 százalék). Ehhez a lefelé tartó tendenciához képest a rendszerváltás után a GDP - a transzformációs visszaesést követően (Kornai János) - újra felfelé indult. Ez a növekedési irányzat akkor torpant meg, amikor a világban is visszaesés volt, vagy amikor a magyar gazdaságvezetés elvesztette a józan esztét.

Elismerem, mindig lehet olyan statisztikai adatot találni vagy - némi munkával - létrehozni, amely a kívánt állítás alátámasztására alkalmas (lásd megint Churchillt). Pogátsa Zoltán írására készített válaszomban én mindössze arra szorítkoztam, hogy bemutassam, a *jövedelmek* alakulása igenis *követte a GDP alakulását*, hiszen a kétszeresére nőtt *GDP-vel arányosan alakultak a reáljövedelmek*. A reáljövedelem nemcsak a foglalkoztatottak átlagos keresete, hanem a transzferjövedelmek (az ugrásszerűen megnövekedett számú nyugdíjasok, állásnélküliek juttatásai), sőt a természetbeni juttatások alakulása is (nem szólva az áralakulás figyelembevételéről). A reáljövedelem ezért azoknak a jövedelmi helyzetét is tartalmazza, akik sajnos - munkanélküliek - keresetnélküliek lettek. Ehhez három tény tennék még hozzá: a rendszerváltás előtt a reáljövedelmekben nem tükröződött a lakáskiadások és más természetbeni juttatások (pl. telefon, autókijuttatás stb.) tekintetében mért különbség, hiszen ezzel a különbség a legalsó és legfelső jövedelmi tized között nem 5-szörös (1962: 5,75 és 1967: 4,61), hanem akár 12-14-szeres is lehetett volna (lásd Dániel Zsuzsa számításait).

A második tény, hogy az adóalapokban (elsődleges jövedelmekben) mért különbségek a legalsó jövedelmi és legfelső tized között - a rendszerváltás, illetve az szja bevezetése óta eltelt időszakban - időnként 80-szoros különbséget is mutattak (pl. 1996), ami 2008-2009-re 50-szeresre szelődött. A KSH egyenlőtlenségi mutatói (ebben már a másodlagos jövedelmek is benne vannak és az adózás utáni jövedelmekből indul ki)

szerint a jövedelmi tizedek közötti különbség a 1967-es 4,61-szoros különbségről 2006-ra „csak” 7,55-szorosra nőtt.

Az is igaz, hogy a tényleges *életszínvonalat* nemcsak a jövedelmek alakulása, hanem az *árszerkezet* (reáljövedelem) és az *árak választéka és bősége is meghatározza*. Tény, hogy a rendszerváltás előtti ártámogatások többségének a megszüntetése lefaragta a jövedelmek tényleges vásárlóerejét. Az is tény azonban, hogy az ártámogatások költségvetésből történő folyósításához, ahogy a bérek, jövedelmek emeléséhez is a költségvetési bevételek rendelkezésre állása nélkül tetemes államháztartási hiány „vállalására” és ennek – a belső megtakarítások hiányában – tetemes eladósodásra, külső finanszírozásra volt szükség. Éppúgy, mint a görögöknél, akik viszonylag jól, a spanyol, portugál, dél-olasz társaikhoz hasonló életszínvonalon éltek két évtizedig, amíg ennek a számláját fizették a hitelezők. A rendszerváltás Magyarországon persze szétzúzta ennek a „hitelből jólétnek” a spanyolfalát, a tényleges munkatermelékenységgel tette mérhetővé a teljesítményeket, aminek a „transzformációs visszaesés” volt a következménye hazánkban is, de a többi átalakuló országban is. A visszaesés leküzdése itt azért volt és lett nehezebb, mert a kádári rendszer nagyobb jólétet biztosított, mint a többi országban. (Így lehetett nyereséges pl. az Ikarus vagy a Videoton, jóllehet gyártmányait dollárért nyereségesen nem, csak a transzferábilis rubelért tudta értékesíteni.) A rendszerváltással hazánkban nem a jövőbeli kapitalista jólétért kellett *áldozatot hozni*, hanem azért, hogy az ország ne legyen fizetéképtelen, ne kelljen minden megtakarításról, jövedelemről évekig lemondani a fizetéképtelenség káoszában. Emiatt arról az életszínvonalról kellett lemondani, amit *hitelből* és a családi ezüst eladásából finanszíroztunk. Az, hogy ez a jólét fenntarthatatlan, akármelyik listáról (szocia- vagy kapita-listáról) van is szó, köztudott volt, bár sokan hitték, hogy ezt a váltót (ld. szocialista Noszty Feri) majd a kapitalisták nyugati közössége kifizeti helyettünk. Ha csupán a gazdasági növekedés hanyatlásával, a finanszírozhatatlan és egyre növekvő adóssággal, az emiatti csóddal mindenkinek a szocializmusban szerzett életszínvonala, vagyona, állása teljes elvesztésével kellett volna számolni – *ami a tét volt* –, a rendszerváltás nem lett volna eléggé mozgósító erejű?

Az áruk választéka és bősége hazánkban a szocializmusban is felette állt a többi táborbeli országénak, de a cikkíró által említett kölni vagy a kétféle Cola nem tartozott a mindennapok fogyasztói kosarába. Az azonban aligha cáfolható tény, hogy az áruk mai választéka, bősége, a mai árarányok nem összehasonlíthatóak a *Megáll az idő* idejével.

Valóban az állásbiztonság volt az államszocializmus egyik legfontosabb tulajdonsága. Ennek azonban az volt az ára, hogy a szocializmus látszólag biztosan állt és biztosan nem haladt. Igaz, a kádári szocializmus vonzóbb volt, mint a mai Észak-Korea, de csak azért, mert a három könyvet is vásárolni képes tanár fizetését a nyugati hitelek finanszírozták, és a magyar forradalom miatt „finomult a kín”, lehetett szabadon könyveket vásárolni, a másként gondolkodók tömeges bebörtönzése megszűnt. A bizonytalanság valóban lélekromboló lehet, de a teljesítményhiány talán még inkább az. *A teljesítményhiány miatti biztos és növekvő elmaradottságnak* – ebben a „biztos” rendszerben – *nincs egyéni, csak kollektív következménye*. Abból, hogy a magyar útfüggőség miatt nagy a valószínűsége a nacionálpopulizmusnak (náci államkapitalizmus) meg a kommunista kisajátításnak (államszocializmus), nem következik, hogy ezek fenntarthatóak és egyénileg vagy közösségileg vállalhatóak, ne kellene mindent megtenni a liberális, verseny- és teljesítményelvű, demokratikus rendszerváltásért.

Én azt hittem, hogy a rendszerváltás, a kapitalizmus, a szabad választások, a parlamenti demokrácia, a többpártrendszer, a versenyelvűség megszerzése jó alkalom, hogy végre letérhessünk az útfüggőség magyar útjáról. Nem egészen sikerült. De a *szocializmus* (akár a nemzetietlen = létező, akár a nemzeti = náci) olyan út, amely *zsákutcába* vezet. Ebben a sárgább, savanyúbb, magyar narancsos *kapitalizmusban még van remény*, hogy lesznek, akik meghozzák a magyar útfüggőség elhagyásának áldozatát.